

Argali (*Ovis ammon*), druh divoké středoa-sijské horské ovce; kozel až 125 cm vysoký s mohutnými zahnutými rohy, dělí se v řadu dobře odlišených poddruhů, obývajících jednotlivé středoa. pohohí (**turoviti**).

Argentina, úř. Argentinská rep. (šp. *República Argentina*) stát v již. cípu Již. Amer. mezi Andami a Atlantským oceánem. Rozlohou 2 780 400 km² je 8. největším státem světa. V délce 9 700 km hraničí s Uruguayí, Braz., Paraguayí, Bol. a Chile. Má 5 000 km pobř. Nárokuje si Falklandské ostr. od VB, 4 subpolární souost. a vlastní sektor v Antarktidě. Je členem OSN (1945), OAS, MERCOSUR O rozmanitosti přír. poměrů svědčí, že v A. se nachází nejvyšší i nejnižší bod kontinentu, tj. Aconcagua (6 959 m) a proláklina San Julián (−105 m). Největší část povrchu pokrývá plochá bezlesá step, pampa. Ta se směrem na Z vlní (Sierra de Córdoba) a stoupá k dlouhému velehorskému pásmu And. Většinu S pokrývá křovinatá step s řídkým stromovím (Gran Chaco), místy zbahněná. V Misiones se šíří deštný les. J tvoří suché planiny Patagonie, bičované větry. Podnebí se mění od trop. na S přes mírné subtrop. na pampě až po značně chladné na Ohňové zemi. Nejvíce srážek dostává již. část And s ledovci, pampa v podhůří trpí suchem. Všechno vodstvo odtéká k Atlantiku. Největší Paraná a Uruguay ústí společně jako Río de la Plata. Biotop pampy změnilo její hosp. využití. Nejpestřejší flóra i fauna mají vlhčí obl. na S. Nejnámější NP byly vyhlášeny v Patagonských Andách (jezera, hory, ledovce).

Argentina, Juan Domingo Perón se svou ženou Evou zdraví občany Buenos Aires po zvolení argentinským prezidentem r. 1946

A. má 36,2 mil. obyv. (2001). Populace roste o 1 % ročně. Zformovaly ji imigrace z Evr. s převahou šp. a it. složky. Je asi z 94 % bělošská, mísenčí je málo, indiánů v Andách a Chacu ještě méně. Všichni hovoří španělsky a z více než 90 % se hlásí ke kat. víře podporované státem. Školství i zdravotnictví mají dobrou úroveň. Urbanizace dosáhla 90 %, vesnice evr. typu neexistují. Třetina obyv. se soustřeďuje v aglomeraci hl. m. Buenos Aires, dalších 6 aglomerací přesahuje 0,5 mil. obyv. Téměř liduprázdné zůstává vnitrozemí Patagonie a vyšší polohy And.

A. je federativní rep. v čele s prezidentem, od května 2003 Nestorem Kirchnerem (peronista). Zákonodárnou moc má dvoukomorový parlament, vlastní zastupitelské sbory a vlády mají i provincie. Pův. ústava z r. 1853 byla 1994 nahrazena novou. Na značně roztržité polit. scéně hrají trvalou roli justicialisté (peronisté). Země se dělí na 22 prov., teritorium Ohňové země a federální distrikt hl. m.

Argentina

dějiny

- 1516** přistání španělských mořeplavců v ústí La Platy
- 30. léta 16 st.** počátky španělské kolonizace (1536 založeno Buenos Aires)
- 16.–19. st.** původní indiánské obyvatelstvo (Araukani, Patagonci) téměř vyhubeno
- 1776** součást španělského mistokrálovství Río de La Plata
- 1810** májová revoluce; počátek války za nezávislost
- 1816** vyhlášení nezávislosti Spojených provincií La Platy
- 1825–28** brazilsko-argentinská válka
- 1828** vznik Federativní republiky Argentina; střety mezi federalisty (latifundisté) a centralisty; orientace na Velkou Británii
- 1835–52** diktatura federalistického generála J. M. de Rosase
- 1853** přijetí nové ústavy
- 1865** argentinsko-paraguayská válka
- 70. léta 19. st.** masové přistěhovalectví z Evropy
- 1891** vznik liberálního hnutí (Občanský radikální svaz, UCR)
- 1914–18** za 1. světové války Argentina neutrální
- 30. léta 20. st.** vnitropolitická nestabilita v důsledku hospodářské krize; vznik fašistického hnutí
- 1930–32** vojenská diktatura J. F. Uriburua
- 1939** rozpuštění fašistických stran a organizací
- 1943–45** vnitropolitická krize; rozpuštění parlamentu a politických stran
- 1945** vyhlášení války Německu a Japonsku (27. 3.); člen OSN
- 1946–82** střídání vojenských a civilních vlád
- 1948** člen OAS
- 1946–55, 1973–74** prezidentem J. D. Perón (v t. perónismus)
- 1974–76** prezidentkou María E. I. Peronová; svržena pučem
- 1976–81** vláda vojenské junty (J. R. Videla)
- 1982** masové občanské protesty, povolení činnosti politických stran; pokus o anexi Falklandských ostrovů (válka s Velkou Británií)
- 1983–89** prezidentem R. Alfonsín Foules; vyšetřování odpovědnosti vojenské junty za porušování lidských práv; postupná obnova demokratických svobod
- 1989–99** prezidentem C. S. Menem; prohlubující se hospodářská krize; korupční aféry; amnestie pro bývalé členy junty
- od 1999** prezidentem F. de la Rúa
- 2002** vyvrcholení krize; devalvace měny; pokusy o státní převrat
- 2003, květen** prezidentem Nestor Kirchner

A. se stala prům.-zeměděl. zemí s rozvinutou agrární výr. a vyspělým prům. Výší 7 700 US \$/obyv. stojí na 1. místě v Již. Amer. Na tvorbě HDP se 5 % podílí zemědělství, a 28 % prům. Po polit. a hospod. krizi byl v lednu 2002 vyhlášen nouzový stav a přijata pomoc mez. bankovních institucí. Stát se velmi zadlužil (146 mld. US \$), nezaměstnanost se blíží 20 %. Hl. bohatstvím A. je obrovský půdní fond (170 mil. ha), hospodáří se však jen na jeho čtvrtině, zbytek tvoří přirozené pastviny. Na nich se pasou velká stáda skotu (55 mil. kusů), ovcí a koní. Produkce dřevních i masných výrobků, kůží a vlny je vysoká a důl. pro světové trhy. Podnebí umožňuje celoroční pobyt dobytka na pastvinách i kultivaci široké škály plodin. Rostl. výr. dominuje na vlhké pampě. Je vysoce mechanizovaná, ale málo intenzivní. V r. 2000 se sklídilo 34,9 mil. t obilnin (10. místo na světě, hl. pšenice a kukuřice), 3,5 mil. t brambor, 18 mil. t sóje, hodně olejin (zejm. slunečnice). Plantážně se produkuje bavlník, tabák, cukrová třtina, v andském podhůří vinné hrozny a ovoce. Ročně se loví přes 1 mil. t ryb. Velký význam má těžba dřeva quebracho k získávání třísloviny. Z ner. zdrojů se těží zejm. ropa (40 mil. t, 2000), zemní plyn (41 mld. m³), rudy uranu a stříbra. Prům. se z asi 60 % koncentruje v m. a prov. Buenos Aires. Dominuje mu stroj. před chem., potr. a výr. textilu. Hutnictví dodává 4 mil. t oceli ročně. Dopr. infrastruktura odpovídá potřebám, převažuje přeprava po silnicích, ve styku se zámořím nám. a letecká. Zahr. obchod má vyrovnanou bilanci. Hl. obch. partnery jsou Braz., USA a Chile. Nár. měnou je arg. peso (ARS).

Argentino, **Lago** [archentino], nejjíž. jezero ledovcového původu na J Patagonských And, na úpatí poh. Cordillera Darwin, v NP Los Glaciares, 1 415 km², max. hloubka 187 m.

argentinská literatura, v době kolonizace se psala poezie v duchu šp. baroka. Nár. tvorba vznikla koncem 18. st., zprvu klasicistní, později vlastenecky protišp. Od 30. let 19. st. nastoupil romant. s úsilím o nár. specifčnost a bojem proti diktatuře, objevila se svérázná poezie gaučovská a román. Ke konci st. se v próze prosadil real., vyhraněn až v naturalismus, v poezii modernismus. Ve 20. st. sílila soc. angažovaná tematika, zvl. v románu (Ricardo Güiraldes, 1886–1927). Po pol. st. převlád v próze zájem o metafyziku, existencialismus, fantastično, a v tomto směru se arg. lit. dostala do čela svět. vývoje: J. L. Borges, Enrico Sabato (* 1911), Julio Cortázar (1914–84), Antonio Di Benedetto (1922–86), Nalé Roxlo (1898–1971).

argentit, šedý až černý minerál, chem. siričká stříbra Ag₂S, důl. stříbrná ruda.

Arghezi Tudor [argjezi] (vl. jm. *Ion Iosif N. Theodorescu*), rum. básník, * 1880, † 1967; básnická sbírka *Vhodná slova* (Cuvinte potrivite, 1927, č. výb. 1962) se stala nosným pilířem moderního rum. bás. Lyrické romány *Oči Matky Páně* (Ochii Maicii Domnului, 1934, č. 1936), *Lina* (1942) aj.

argon [z řec. nečinné] (zn. Ar), prvek ze skupiny **vzácných plynů**, atom. číslo 18, relativní atomová hmotnost 39,948, teplota varu −185,90 °C, teplota tání −189,3 °C, hustota při 20 °C 1,66 g/l. Zatím nejsou známy žádné jeho pravé sloučeniny. Objevil 1894 lord **Rayleigh** a W.

Ramsay jako součást vzduchu (0,93 %). Nachází se též v minerálních vodách (prameňech). Získává se frakcionovanou **destilací** kapalného vzduchu. Užívá se jako náplň do žárovek (s 10–20 % dusíku) a jako ochranný plyn při svaření.

argonaut (*Argonauta*), rod třídy **hlavonožci**; např. *Argonauta argo* a *Argonauta nodosus*; samicí vytvářejí papírové tenké, bílé vápenité schránky pro ochranu vajec a mláďat, samci nepatrně malí; dávají přednost teplým mořím.

Argonauti, hrdinové řec. báje, kt. se pod vedením **Iásóna** plavili lodí Argó do Kolchidy na břehu Černého moře (část dn. Gruzie) pro **zlaté rouno**. Iásónovi je pomohla získat **Médeia**.

Argos, řec. m. na Peloponnésu, 21 000 obyv.; starodávné hl. město krajiny Argolis; Héřin chrám, agora, ant. div. Osídlení od rané doby bronz.; vrcholu moci dosahovalo m. v 7.–6. st. př. n. l., až do 5. st. př. n. l. vládl zde králové, potom demokracie. A. byl největším a trvalým protivníkem Sparty na Peloponnésu; 494 př. n. l. poražen Spartou, v **Peloponnéské válce** na straně Athén, od 229 př. n. l. člen achajského spolku, od 146 př. n. l. pod řím. vládou. Znovu význ. místo ve střv. za bojů proti Osmanům.

argot [argo, fr. j], zvl. mluva zlodějí a jiné společenské spodiny, hl. s odlišným obecně nerosrozumitelným slovníkem, hantýrký; někdy užíváno širěji pro **slang** (žargon) jiných profesních skupin.

Arguedas Alcides [argedas], bol. spisovatel, * 1879, † 1946. Autor sociálněkrit. románů o vykořisťování indiánů. Nejzn. je *Bronzové plémě* (Raza de bronce, 1919, č. 1968, též pod názvem *Bronzový rod*, 1945).

argument [z lat. *argumentum* – znamení, důvod], důkazový prostředek, důkazový důvod **argumentace**; v mat. **komplexní čísla**; a. funkce, nezávisle proměnná dané **funkce**.

argumentace [z lat. *argumentatio* – dokazování], zdůvodňování. Rozlišuje se věcná a. (*ad rem*) prováděná logicky korektně a a. „k člověku“ (*ad hominem*), nevěcná, zaměřená na demagogické působení, klamání protivníka či posluchače (**eristika**).

Argun (*Ergun Che*, *Hailar Che*), horní tok řeky **Amur**, 1 620 km dlouhý, pramení na suché záp. straně Velkého Čingánu v severových. Číně.

Árhus, dán. m. na vých. pobř. **Jutského poloostrova**; 261 437 obyv. (1992). Druhé největší m. v zemi. Prům. stroj. (loďařský), text., potr., pivovarnický, chem. a petrochem., papírenský. Nám. přístav, mez. letiště. Univ. (1928). Jedno z nejst. m. v Dán., doloženo 948.

arch, list papíru různé velikosti; **autorský arch**, zkr. AA – měrná jed., sloužící k zjištění rozsahu rukopisu; **nákladový arch** – arch

Argentina, město Santa Fé ležící při ústí řeky Salado do Paraná

papíru, kt. má být potlačen; **plánovací arch** – knižní a. s normalizovaným formátem A1, jednotka spotřeby papíru na plánované dílo; **tiskový arch** – arch papíru, kt. je určen k průchodu tiskovým strojem (v příslušné podobě a rozměrech); **vydatelský arch** (VA) – měrná jed. rozsahu knihy, zahrnuje i redakční doplňky.

archa Noemova [z lat. *arca* – schrána], loď, kterou podle Genesis 6 postavil **Noe** k záchraně před **potopou**.

archaikum (azoikum, prahory), nejst. období **historie Země**, éra patřící do **prekambria**.

archaismus, zastaralý výraz nebo obrat, užitéj obvykle se stylistickým záměrem.

archanděl [z řec. *archón* – vládce; *angelos* – posel], nejvyšší z andělů. A. se vyskytují např. v *Avestě*, souboru posvátných textů **zoroastrismu**, je jich sedm a tvoří protivůhnu sedmi démonům. V žid. tradici je a. podle ruz. pramenů buď sedm, n. čtyři. Kř. tradice zná tři a.: Mikaela (Michael), Gabriela a Rafaela, kt. jsou zmínováni v bibli (u Rafaela jde pouze o deuterokanonický text, knihu *Tobiáš*). A. jsou mocnější než andělé, jsou dobří a spravedliví, podle okultismu jsou nositeli Božích milostí. Mikael hraje důležitou úlohu v bibli.

Apokalypse (*Zjevení Janova*), **Archangel'sk** (*Arhangelsk*, do 1615 *Novoholmogory*), obl. m. v Rus. (Sever), nám. přístav při ústí Severní Dviny do Bílého moře, první nám. přístav Rus. (zal. 1584); 370 000 obyv.; základna rus. Severní mořské cesty (6 měsíců v roce bez ledu); nejvýzn. středisko zprac. a výrovy dřeva v Rus.; stavba lodí; prům. rybný stroj.

archegonia [řec.] (j. č. *archegonium*), zárodečnky, drobné lahvicovité samičí pohlavní orgány u mechů, kapradin, přesliček, plavuní a některých nahosemenných rostlin (například u borovice); obsahují vždy jednu vaječnou buňku.

archeoastronomie, mezní obor astron. a archeologie, kt. na základě archeol. výzkumu předhist. staveb a studií jejich astron. orientace určuje úroveň astron. znalostí předhist. kultur. Význ. astron. směry jsou místo východu Slunce o zimním n. letním slunovratu, směr k nejsev. bodu východu Měsíce apod. Takto astronomicky orientovány jsou někt. megalitické stavby, např. Stonehenge ve VB, u nás pak struktura v Makotřasích u Prahy. Přesnou orientaci severojiž. a západových. směrem mají i základny pyramid v Egyptě z obd. Staré říše.

archeologická kultura, soubor určitých památek a jevů (archeol. typů) organicky spjatých časově i prostorově, kt. jako celek svědčí o osobitěm vývoji určité části lidstva; jsou pozůstatkem živé kultury. Protože v pravěku nelze většinou určit etnické nositele kult., jsou názvy a. k. voleny podle význ. naleziště n. charakteristického znaku, podle obl. výskytu či kombinací těchto prvků.

archeologie [z řec. *archaiologia* – pův., „vy-

převní o dávných dobách“], věd. odvětví zabývající se získáváním, datováním a prostoro-rovou (územní) identifikací hmotných památek, jejich interpretací a následně rekonstrukcí období vývoje lidské spol., ze kt. nemáme dostatek písemných pramenů (pravěká a.). A. dále umožňuje poznávat takové stránky lidské spol. v pozdějších dobách, kt. nelze zkoumat pomocí písemných pramenů. A. má dnes řadu odvětví: klasická a. (ant. památky), a. středověku (střv. památky), industriální a. (zkoumání novověkých prům. objektů), montánní a. (zabývá se děj. dobývání ner. surovin), letecká a. (objevování a dokumentace archeol. památek ze vzduchu), krajinná a. (proměny krajiny v důsledku lidské činnosti) apod.

archetyp [řec. praobraz], jeden ze zákl. pojmů analytické psychol. C. G. Junga. A. tvoří elementy kolektivního nevědomí, jejichž obsahem jsou věčná témata lidského života

architektura, dřevo jako stavební materiál sloužilo v mnoha kulturách světa k umělecky hodnotným a vysoce vyvinutým stavebním formám; je snadno opracovatelné, má znamenitou pevnost a pružnost a tlumí horko (na obr. roubené domy v Čičmanech na Slovensku)

(vztah mužů k ženství **anima**, konfrontace se zlem, a. „stínu“, touha po poznání, bloudění apod.). Symbolicky se projevují ve snech určitého druhu, v mýtech a pohádkách (např. téma osvobození ženy mužem, vystupující ve starodávných i novodobých mýtech, ale např. i ve film. westernech).

Archilochos, řecký lyrický básník ze 7. st. př. n. l. Jako první básník postavil do středu své tvorby osobní prožitek a jeví se nám tak jako první vyhraněná individualita v evropské literatuře. Jeho tvorba měla velkou tematickou šíři, od nejněžnější lyriky až k útočným a výsměšným básním (jamby). A. měl velký vliv na feckou sólovou lyr. i na řím. poezii. Č. překl. vybraných zlomků: *Recká lyrika*, 1954.

Archimédés ze Syrákús, jeden z nejvýzn. starořec. matematiků, mechaniků, fyziků, astronomů a konstruktérů, * asi 287 př. n. l., † 212 př. n. l., objevil hydrostatický princip, tj. zákon závislosti **objemu** tělesa, **hustoty** a vztlakové síly (**Archimédův zákon**); zákon pohybu po nakloněné rovině; anticiploval **integrální počet**, když vypočítal plochu omezenou parabolou; v geometrii mj. stanovil obvod a obsah kruhu, ale nejvíce si cenil objevu poměru povrchu a objemů koule a jí vepsaného válce, geom. řešení kubických rovnic, dokázal, že $223/71 < \pi < 22/7$ (**Ludolfovo číslo**), zkonstruoval vrhací mechanismy (které byly použity při obraně Syrákús v době druhého punské války), z A. strojů mají trvalý význam především vodní šnek se šroubovou trubici navinutou kolem osy, jejímž otáčením lze zdvihnout do malých výšek vodu (vhodný pro zavlažování a zvláště pro práci v dolech), a kladkostroj, pro astronomická pozorování sestrojil planetárium poháněné vodní energií, na němž znázorňoval pohyb nebeských těles atd.

Archimédův zákon, zákon, podle kterého těleso ponořené do kapaliny je nadlehčováno silou, kt. se rovná tíze kapaliny tělesem vytlačované (podle **Archiméda**).

Archipenko Alexander [-ši-], amer. sochař rus. původu, * 1887, † 1964; průkopník moderního sochařství. 1908 přišel do Paříže, kde začal vytvářet revolučně působící kubistické skulptury a 1912 založil vlastní sochařskou školu; 1920–23 v Berlíně; kolem 1924 přesídlil do New Yorku, kde 1939 založil sochařskou školu. Jeho sochy (mj. *Sedící žena*, 1911; *Bo-*

Archimédés ze Syrákús

architektura, sklo ve spojení s ocelí a ocelbetonem umožňuje stavby nesmírně transparentní a otevřené. Jeoh Ming Pei vytvořil z tohoto materiálu originální esteticky náročné stavby, jako např. pyramidu v pařížském Louvru (1987)

